

SINFDAN TASHQARI ISHLARDA ÓQUVCHILARGA EKOLOGIK TÁLIM BERISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YÓLLARI

Allayarov Muratbay Joldasbaevich,
*Nukus davlat pedagogika instituti,
pedagogika kafedrasida katta óqituvchisi
Ózbekiston, Nukus*

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola samarali usullardan foydalangan holda yoshlarni ekologik tarbiyalashning tizimli texnologiyalarini takomillashtirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ta'lim texnologiyalari alohida ishlab chiqilib, yoshlarga ekologik tarbiya berishda ulardan foydalanish yóllari kórsatib berilgan.

Kalit sózlar: tabiat, tálim, atrof-muhit, óquvchi, pedagogika, ekologik tálim, vatan, maktab.

Аннотация. Данная научная статья направлена на совершенствование систематических технологий экологического просвещения молодежи с помощью эффективных методов. При этом отдельно разработаны обучающие технологии и показаны пути их использования в экологическом просвещении молодежи.

Ключевые слова: природа, окружающая среда, ученик, педагогика, экологическое образование, родина, школа.

Qoraqalpoq maktablarida boshlang'ich sinf uquvchilarining ekologik madaniyatini har tomonlama shakllantirishda uning shakllanganlik darajalari tu'grisidagi ma'lumotlarga ham ega bulishimiz kerak buladi [2:89]. Chunki, boshlang'ich sinflar uquvchilarida ekologik madaniyatning dastlabki elementlari paydo buladi. Ular tabiat, uning guzalligini obrazli tafakkur yordamida his etadi. Bu jarayonda undagi dastlabki ekologik madaniyat elementlari tabiatni asrash, undan zavqlanish hissi sifatida namoyon buladi. Bu hissiyotlar uquvchining ekologik madaniyatini bosqichma-bosqich rivojlantirib, mehnat qilish, tabiatni avaylab asrash ishtiyoqini yanada rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Chunki uquvchilarda ekologik madaniyatni tarkib toptirish ularning hayotda uz urinlarini topish, moddiy olamni tushunish, Vatan va vatanparavarlik tuy'gusini qaror toptirishga yordam beradi. Uquvchi kundalik turmush, oila, mahalla, maktabda atrof-muhit ekologiyasini tushunib etishga intiladi. Bu sohadagi fikrlar olimlar urtasida keng muhokama qilinib kelinmoqda. Shunga kura uquvchilarda ekologik madaniyatni tarkib toptirish ikki tomonlama ahamiyatga ega:

1. Ijtimoiy hayot, tabiiy boyliklar jamiyat taraqqiyotiga ta'siri sifatida.

2. Jamiyatning asosi bulgan oila ijtimoiy hayotini uzgartirishi nuqtai nazaridan namoyon buladi.

O'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish darajalari turlicha:

1. Dastlabki daraja-uquvchiga ruhiy-hissiy t sир etish. Bu t sир tabiatga muhabbat, uning guzalliklaridan zavq ola bilish, tabobat olamiga muhabbat tuygusining paydo bulishidan boshlanadi.

2. Ikkinchi darajasi uquvchiga tabiatni asrash va unga oqilona munosabatda bulish hissini tarkib toptirishdan iboratdir. Bu t sир tabiat bilan faol hayotiy munosabatda bulish, yəni uning boyliklariga m naviy-ahloqiy yondashish kunikmasi orqali namoyon buladi. Bunda uquvchida tabiat va kishilik jamiyati oldidagi burch hissi qaror toptiriladi.

3. Uchinchi darajasi ekologik madaniyatni shakllantirish maqsadalarini uquv fani maqsadlari bilan uygunlashtirish bilan amalga oshiriladi. Bunda ekologik madaniyatni shakllantirishning ruhiy-hissiy qirralari rivojlanib uquvchining keyingi hayot faoliyati uchun asos buladi.

Ekologik madaniyatni tarkib toptirish darajalari bu ilgarigi qarashlar nuqtai nazaridan tabiatni inson hohishi asosida buysindirish emas, balki uning insonning turmush shart-sharoitlarini yaxshilashga y naltirilgan, insonning tabiatga bulgan munosabatini madaniylashtiradigan, y ni inson va tabiat munosabatlarini muvofiqlashtirish, uygunlashtirishga qaratilgan pedagogik t sirdir. Hozirgi vaqtda inson faqat tabiatga t sир etibgina qolmasdan, tabiat-inson orasidagi muvozanatni me'yorlashtirishga harakat qiladi [3:12].

Tadqiqotimizda qoraqalpoq maktablarining boshlangich sinfuquvchilarida ekologik kunikmalarni rivojlanishi uchun sinfdan tashqari mashgulotlar jarayonida ham ularga ekologik t lim-tarbiya berish imkoniyati mavjud. Uquvchilar bu davrda atrof-muhitga madaniy munosabatda bulish me'yorlarini urgana boshlaydilar. Usimlik va hayvonlar dunyosi bilan yaqindan tanishadilar, tabiat manzaralarini kuzatishga odatlanadilar. Bu jarayonda uquvchilarning tabiatni

anglash kunikmalari rivojlanib, ularda mehnatga bulgan layoqat qaror topa boshlaydi [4, 57].

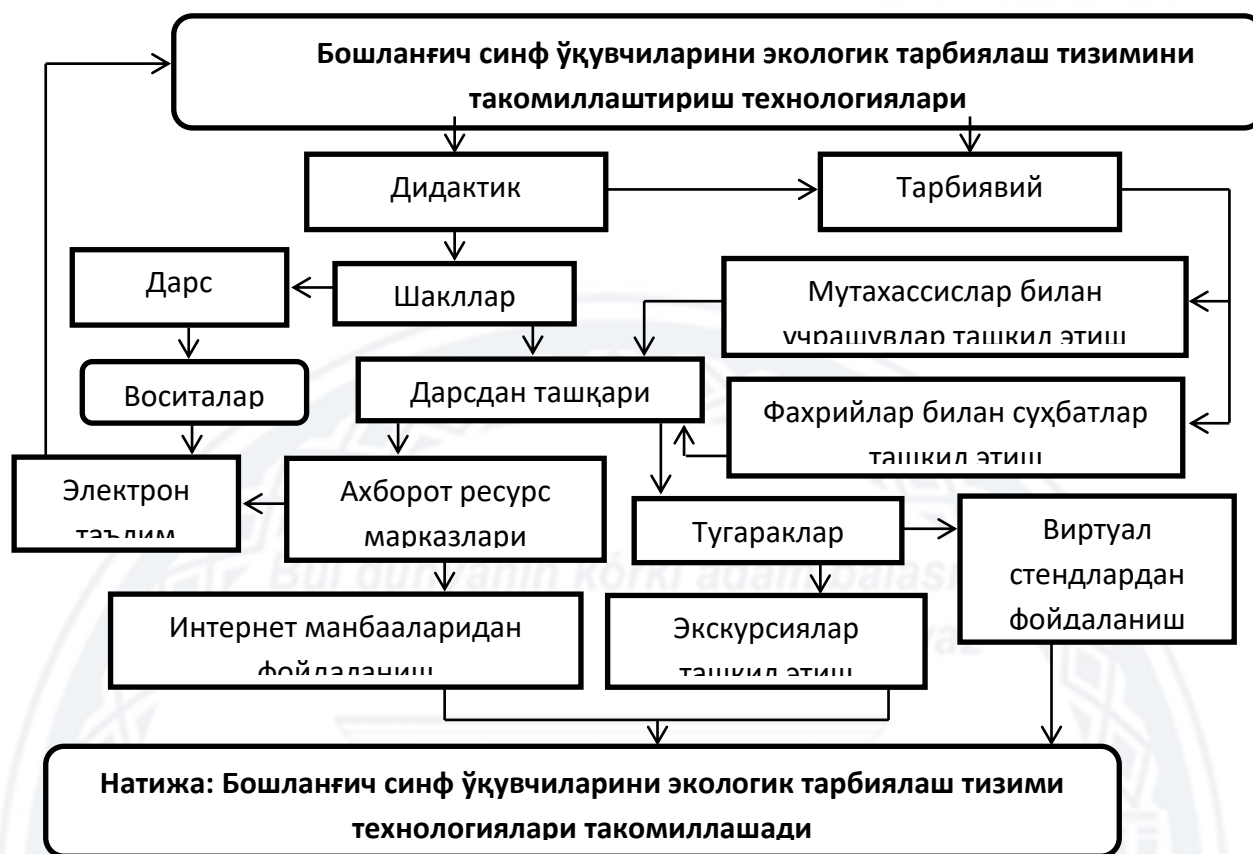
Mazkur maqolada ijtimoiy rivojlanish va ilmiy texnika taraqqiyoti sharoitida ekologik ong va madaniyatni shakllantirish ekologik tarbiya negizi ekanligi asoslab berilgan.

Har bir shaxs uzini jismoniy, ruhiy, mənaviy, ahloqiy, estetik, iqtisodiy, ekologik madaniyat atdan namoyon etmoği lozim. Shaxs ongi, faoliyati, tafakkuri taraqqiyotini uning moddiy-mənaviy, tabiiy boyliklar, ijtimoiy va iqtisodiy tuzumga bulgan munosabati belgilaydi. Agar shaxs jamiyatda mazkur masalalarga ijodiy va ijobiy munosabatda bulsa, ularning rivojlanishi uchun bevosita amaliy tāsir etsa, ularning dunyoqarashi shakllanadi. Jamiyat va insoniyat uchun zarur bulgan tabiatning kupqirrali qadriyatlarini tushunish shaxsiy gigiena qoidalari, tozalik, ozodalikka rioya etish malaka va kunikmalarini tarkib toptirish, atrof-muhit bilan munosabatda bulish qoidalarini urgatish, tabiatga muhabbat quyish ehtiyojlarini rivojlantirish, tabiatni sezish, avaylab-asrash va uni boyishi, kupayishiga ongli ravishda hissa qushish, tabiat guzalligidan ilhomlana olish tuyğusini shakllantirishdan iboratdir.

Yuqorida qayd etilgan tadqiqotchilarning ilmiy asarlarini tahliliga asosan, boshlangich sinf uquvchilarini ekologik tarbiyalash tizimini takomillashtirish modelni ishlab chiqdik (1-rasm).

Boshlangich sinf uquvchilarida darsdan tashqari mashğulotlarda ekologik ong va madaniyatni tarbiyalash murakkab va uziga xos tizimga ga bulib, ular bir-biri bilan uzaro aloqada amalga oshiriladi.

Yoshlarning ekologik ongini shakllantirishdagi yuqoridagi omillar ichida maktabning tarbiyaviy ish faoliyati asosiy urinni egalaydi. Maktablarda amalga oshiriladigan ekologik yonalishdagi tēlim-tarbiyaviy ishlar uquvchining hulq-atvori, hissiyotiga tāsir qiladi. Shu orqali ekologik madaniyat elementlari shakllantiriladi. ekologik tarbiyaning yuqoridagi kursatkichi ekologik madaniyat hisoblanadi.

1-rasm. Boshlang'ich sinf uquvchilarini ekologik tarbiyalash tizimining modeli.

Boshlang'ich sinf uquvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liqdir:

- ekologik holatni baholash qobiliyatiga ega bulishi;
- tabiat va jamiyat qadriyatlarining rang-baranligini his etishi;
- guzallikni sezishi;
- jamiyat va tabiat hodisalarini anglab etishi kabilar.

Uqituvchi uquvchidagi shaxsiy iqtidorni his etib, uni rivojlantirishi kerak. ekologik bilim, kunikma va malakalarni amaliy faoliyatda qullay olish uchun uquvchilarga qulay shart-sharoitlar yaratish lozim.

Uquvchi ongida darsdan tashqari mashg'ulotlarda ekologik bilim, kunikma va malakalarni bosqichma-bosqich shakllantirish tamoiyili asosida amalga oshirilishi lozim.

Tabiat va jamiyat hodisalarini ongli ravishda idrok etish ekologik madaniyatning muhim komponenti hisoblanadi. Bu jarayonda tabiat va jamiyat

hodisalarini bilish qonuniyati asosida bola shaxsida dunyoni, uz-uzini anglash, uz-uzini shakllantirish vujudga keladi. Shuning uchun idrok etish ekologik ongning asosiy belgisi hisoblanadi. atrof-muhitni ekologik idrok etish jarayoni ekologik talqin etish bilan yakunlanadi. Unda uquvchi shaxsining aqliy, hissiy, tajribasi, madaniyat darajasi, ekologik ideal inson buladi. Albatta, bu urinda izchil maqsad sari yonaltirilgan, ongli ravishda mazmunan mukammal shakl va usullar uquvchi bilim, kunikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi, tashqi tarbiyaviy tadbirlarning tashkil etilishi yuqori samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullah E. (2011). Integration of environmental knowledge across biology, physics and chemistry subject at secondary level in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 15, 1024-1028.
2. Абдрашитова И.В. Формирование нравственного и эстетического компонентов экологической культуры студентов педвуза / Автореф. канд. пед. наук. – Казань, 2004. – С. 22.
3. Авазов Ш. Қишлоқ мактаблари юқори синф ўқувчиларини ўлкашунослик фаолияти жараёнида экологик тарбиялаш // Пед. фан. Номз. дисс. – Т.: 1993. – 161 б.
4. Aleksandr, R. & Poyyamoli, G. (2014). The effectiveness of environmental education for sustainable development based on active teaching and learning in high school is an example from the Puducherry and Cuddalore provinces of India. *Journal of Sustainability Education*, 7.
5. Алауаддинов С. Ислом дини манбаларида тарбиявий фикрлар ва уларни педагогик таҳлил этиш механизмлари // Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. – Нукус, 2019. – 158 б.
6. Алеуов У. Қарақалпақ халқиниң педагогикаси жаслардың мийнет тәрбияси ҳаққинда. Қарақалпақ халқиниң этнопедагогикаси. Мақалалар топлами. – Нукус. «Билим», 1995. – Б. 27-36.
7. Алеуов У. Қарақалпақ халқиниң жасларға экологиялық тәрбия бериў дәстүрлери. // Вестник каракалпакского отделения АН Респ. Узб. 2001. – № 1-2. 82-91-б.